

CHIQUINDILARNI POLIGONLARDA XAVFSIZ JOYLASHTIRISHNING ASOSIY TAMOIYILLARI

Rahimqulova Husnora Xolmo'min qizi

Termiz davlat universiteti

*Tabiiy fanlar fakulteti Ekologiya va atrof muhit muxofazasi
(tarmoqlar va sohalar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi 2- kurs talabasi.*

Muminov Jahongi Baxtiyor o'g'li

*Termiz davlat universiteti Tabiiy fanlar fakulteti
i Ekologiya va atrof muhit muxofazasi*

(tarmoqlar va sohalar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi 3- kurs talabasi.

Abdurahmonov Ozodbek Odina o'g'li

*Termiz davlat universiteti Tabiiy fanlar fakulteti Ekologiya va atrof muhit
muxofazasi (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi 2- kurs talabasi.*

Dunyo aholisining jadal o'sishi va sanoatning faol rivojlanishi muqarrar ravishda maishiy va ishlab chiqarish chiqindilari miqdorining ko'payishi bilan birga keladi, bu chiqindilarni yo'q qilish va zararsizlantirish usullarini muvaffaqiyatsiz tanlash natijasida atrof-muhitga zarar yetkazadi va shu bilan mamlakatning ekologik holatini yomonlashtiradi. Turli chiqindilarni ko'mishda ishlaydigan hudud. Bugungi kunda chiqindilarning sifat va miqdoriy morfologik tarkibida sezilarli o'zgarishlar ro'y bermoqda, bu esa chiqindilarni poligonlar va poligonlarga olib chiqish bo'yicha tobora ortib borayotgan qat'iy talablarni zudlik bilan amalga oshirishni taqozo etmoqda.

Shubhasiz, bugungi kunda barcha turdagi chiqindilarni zararsizlantirish va yo'q qilishning eng ko'p qo'llaniladigan usuli ko'mish usuli hisoblanadi, ammo bu usul chiqindilarni ko'mish joylarini noto'g'ri loyihalash bilan ko'plab sanitariya, gigiena va ekologik muammolarni keltirib chiqaradi. Shu bilan birga, atrof-muhit uchun salbiy oqibatlarga qaramay, chiqindilarni yo'q qilishning ushbu usuli uzoq vaqt davomida eng keng tarqalgan bo'lib qoladi. Qattiq maishiy chiqindilarni boshqarish (QMCH) chiqindilarni boshqarish sektorining tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, o'ziga xos xususiyatlarga va ijtimoiy ahamiyatga ega muammolarga ega. Ushbu sohani tartibga soluvchi qonunchilik bazasining uzoq vaqtdan beri mavjud emasligi ekologik muammolarning to'planishiga olib keldi. Hozirgi vaqtda davlat organlari mamlakatlar hududida bir necha yuzlab chiqindi poligonlari chiqindixonalari mavjudligi bilan bog'liq muammolarni hal qilishlari kerak. Rasmiy chiqindixona ruxsatsiz poligon maqomi ushbu obyekt ostidagi yer uchastkasiga huquqni

tasdiqlovchi hujjatlarning mavjudligiga, davlat boshqaruvi organlarining unga chiqindilarni joylashtirishga ruxsatnomasi mavjudligiga va o'zbekistonning qonunchilik bazasida belgilangan sertifikasiyaga bog'liq. Ushbu qo'llanma chiqindixona chiqindilarini yo'q qilish shartlarini belgilaydi. Maqsad o'quv qo'llanmasi - poligonlar haqidagi barcha kerakli bilimlarni birlashtirish va ushbu bilimlarni yangilash ma'lumotlarning davriy yangilanishi orqali.

Sanoat korxonalarida chiqindilari ikkiga bo'linadi, ya'ni biridan foydalanish mumkin va ikkinchisidan esa mumkin emas. Foydalanish mumkin bo'lgan chiqindilar xalq xo'jaligining turli sohasida ishlatiladi.

Korxonalar chiqindilari o'g'it, qurilish materiallari va ba'zi bir mahsulotlarni tayyorlashda xom ashyo sifatida ishlatiladi. Masalan, kimyo, neft sanoatlaridan chiqadigan shlam qoldiq qatlamlarining 1 mln. Tonnasi qayta ishlansa, 4300 onna kobalt olinishi mumkin.

Turar joylarni tozaligini saqlash va tashkil qilishda rejali, tashkiliy, sanitar – texnik va xo'jalik tadbirlari ishlab chiqiladi. Bunday tadbirlarni amalga oshirishda sanitariya nazoratini to'g'ri uyushtirishning epidemiologik ahamiyati juda katta. Aholi turar joylarini toza tutish uchun chiqindi axlatlarni o'z vaqtida yig'ish, olib chiqib ketish va zararsiz holatga keltirish hamda ba'zi bir chiqindilarni qayta ishlash uchun jo'natish zarur. Shu bosqichlardan birortasi bajarilmay qolsa, tozalikni saqlash qiyin bo'ladi.

Axlatlar tezda zararsizlantirilmasa, u tashqi muhitni ya'ni atmosferani, suv havzalarini, tuproqni, oziq – ovqatlarni, binolarni, korxonalarni va boshqalarni zararlaydi. Uy xo'jalik axlatlari, oziq – ovqat chiqindilari va boshqalar juda ko'p organik moddalarni ushlagani uchun tez chiriy boshlaydi, oqibatda turli gazlar: ammiak, serovodorod, metan, indol, stokol va boshqalar paydo bo'ladi. Yog'ingarchilik oqibatida yer yuzasidan yuvilib daryolarni, kichik ariq suvlarini ifloslantiradi. Suyuq chiqindilar hatto yer osti suvlariga sizilib o'tib ularni ifloslantirishi mumkin. Ayrim chiqindilar axlatlarida turli mikroorganizmlarning mavjudligi va ularning uzoq vaqt yashashi aniqlangan. Jumladan qorin tifi, paratif, ichburug', sil, kuydirgi va boshqalar axlatlar tarkibida uchraydi. Bu chiqindilar bizning issiq iqlim sharoitida har xil kasallik tarqatuvchi mikroblarning tez ko'payishi uchun qulay muhit yaratadi. Ular hashoratlar, shamol yoki suv orqali tez tarqalib, odamlarni turli yuqumli kasalliklarga yo'liqtiradi.

Chiqindilar - bu tayyor mahsulotni qabul qilish yoki iste'mol qilish paytida hosil bo'ladigan xom ashyo, materiallar, yarim tayyor mahsulotlar, boshqa mahsulotlar yoki mahsulotlarning chiqindilari. Shunga ko'ra ular ishlab chiqarish chiqindilari va iste'mol chiqindilariga bo'linadi. Qattiq maishiy chiqindilar - bu inson hayoti

davomida hosil bo'ladigan va turar-joy binolarida, jamoat, ta'lim, tibbiyot, savdo va boshqa muassasalarda to'planadigan chiqindilar (bular oziq-ovqat chiqindilari, uy-ro'zg'or buyumlari, axlat, tushgan barglar, tozalash va ta'mirlash chiqindilari). Kvartiralar, chiqindi qog'oz, shisha, metall, polimer materiallar va boshqalar) va ular paydo bo'lgan joyda keyingi foydalanishga ega emas. Iste'mol chiqindilari deganda u yoki bu sabablarga ko'ra keyingi foydalanish uchun yaroqsiz bo'lgan har xil turdagi mahsulotlar, butlovchi qismlar va materiallar tushuniladi. Ushbu chiqindilarni sanoat va maishiy chiqindilarga bo'lish mumkin. Birinchisiga, masalan, metallolom, singan asbob-uskunalar, kauchuk, plastmassa, shisha va boshqalardan tayyorlangan texnik mahsulotlar kiradi. Maishiy chiqindilar (MQ) - oziq-ovqat chiqindilari, eskirgan uy-ro'zg'or buyumlari (kiyim, poyabzal va boshqalar), har xil turdagi ishlatilgan mahsulotlar (qadoqlash, shisha va boshqa turdagi idishlar), maishiy oqova suvlar va boshqalar. Ishlab chiqarish jarayonida chiqindi suv va uning cho'kindilari, chiqindi gazlari, issiqlik chiqindilari va boshqalar hosil bo'ladi. Ishlab chiqarish chiqindilari mahsulot ishlab chiqarish jarayonida hosil bo'lgan va to'liq yoki qisman iste'mol xususiyatlarini yo'qotgan xom ashyo, materiallar yoki yarim tayyor mahsulotlarning chiqindilari hisoblanadi. Ishlab chiqarish chiqindilariga, shuningdek, olinishi ishlab chiqarish jarayonining maqsadi bo'lmagan va keyinchalik tayyor mahsulot yoki qayta ishlash uchun xom ashyo sifatida xalq xo'jaligida ishlatilishi mumkin bo'lgan xom ashyoni kimyoviy, fizik-kimyoviy yoki mexanik qayta ishlash mahsulotlari kiradi. Masalan, kimyoviy ishlab chiqarishning qo'shimcha mahsulotlari qishloq xo'jaligida o'g'it sifatida ishlatilishi mumkin). Chiqindilarni tasniflash sanoat, qayta ishlash imkoniyatlari, agregat holati, toksikligi va boshqalar bo'yicha tizimlashtirishga asoslanishi mumkin. Har bir holatda, ishlatiladigan tasniflashning tabiati ko'rib chiqilayotgan jihatlarga mos keladi: chiqindilarni saqlash, tozalash, qayta ishlash, utilizatsiya qilish, ularning toksik ta'sirini oldini olish va hokazo . Har bir sanoatda chiqindilarning o'ziga xos tasnifi mavjud. Chiqindilarni turli ko'rsatkichlar bo'yicha tasniflash mumkin, ammo ularning eng muhimi inson salomatligi uchun xavflilik darajasidir. Masalan, xavfli chiqindilar yuqumli, zaharli va radioaktiv hisoblanadi. Ularni yig'ish va yo'q qilish maxsus sanitariya qoidalari bilan tartibga solinadi. Ko'pgina chet mamalatlarda shahar va qishloqlarni orasta bo'lganligining asosiy sababi u mamlakatlarda bu borada mukammal qonunlarning mavjudligi va ularni hayotga izchil tadbiriq etilayotganligidir. Masalan, Singapurda sigareta qoldig'ini maxsus ko'rsatilgan joyga tashlanmasa, 500 dollar jarima to'lanadi. Agar axlatni to'g'ri kelgan joyga to'kkanda 1000 dollar jarima solinadi. Shvetsariyada tabiatni buzish borasida biror nojo'ya ish qilinsa, uni ko'rgan kishi tezlik bilan tabiatni muhofaza qilish tashkilotiga xabar qiladi. O't o'chiruvchilar

qanday ishlasa, ular ham shunday tezkorlik bilan ish tutadilar. Aybdorlar aniqlanib, katta jarima solinadi. Shu usullar orqali shahar mahallalari, ko'chalarini ekologik jihatdan toza, orasta saqlashga erishiladi. Bizda ham shunday tartib o'rnatilsa, atrof-muhit toza va pok saqlangan bo'lar edi.

Chiqindilarni qayta ishlovchi zavod hozircha respublikamizning hamma viloyatlarida yo'qligi uchun axlatlarni maxsus joylarga to'kib, ko'mib tashlash davom etmoqda. Axlatxonalar manzilgohlar va daryolarning o'zanlari, ariqlar yaqiniga joylashtirilishi aslo mumkin emas. Ular devor yoki sim setkalar bilan o'ralib qo'yilishi kerak. Axlatlarni to'kish uchun chuqurligi 3- 4 m ga yetkazib xandak qazish va ularga to'kilgan axlat ustidan xlorli ohak sepib qo'yish lozim. Xandaklar to'lgach, ular ko'mib tashlanadi.

Bizda chiqindi va axlatlarning joylarda to'planib qolayotgani bilan xorijiy mamlakatlarning ishbilarmonlari qiziqmoqdalar. Masalan, chiqindilarni qayta ishlashda nemislar bilan hamkorlik yuzaga kelmoqda. Ispanlar Angren ko'mir havzvalarida to'planib qolgan chiqindini ishlatishdan manfaatdor ekanliklarini bildirishgan.

Shunday qilib, chiqindilar masalasi ekologiyadagi muhim muammolardan biri bo'lib, ularni yig'ishtirib qayta ishlash yoki gigiyenik talablar bo'yicha sarishta qilinsa nafaqat iqtisodiy jihatdan foyda ko'ramiz, balki yerni, havoni suvni, oziq – ovqat mahsulotlarining ifloslanishi oldi olinardi, kishilar sog'lig'ini muhofaza qilishda katta ahamiyatga ega bo'lar edi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki. Chiqindilarni atrofga salbiy tasirlari oshib bormoqda bu esa hozirgi kunda shaharlarda chiqindilarning tuplanib borishi bu esa iqtisodiy muammolarni keltirib chiqayotganligi bo'lsa shu erlardagi yashiyotgan aholining sog'ligiga ham salbiy tasirlarini ham aytish mumkun bu esa ertangi kunda katta ekologik muammolarni keltirib chiqadi undan tashqari tuproqlarmizni ifloslanishi ham katta muammolarni keltirib chiqaradi bunga poletilin mahsulotlari kirsam bunday chiqindilarni qayta ishlashni ishlab chiqarayotgan karhonalarga qayta ishlashga qaytarishni ishlab chiqish ham katta efekt beradi va ular masulyat ham o'z zimmasiga tushadi va iloji boricha ishlab chiqarish karhonalari chiqad

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. 2019 -2028 yillar davrida o'zbekiston Respublikasida qattiq maishiy chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 17.04.2019 yildagi PQ-4291-sonli qarori.

2. Toshkent shahrida maishiy va qurilish chiqindilari bilan bog'liq ishlarni amalga oshirishni takomillashtirish chora-tadbirlari. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 15.12.2020 yildagi PQ-4925-sonli qarori.

3. Carey P. (principal author), Carty G. (editor), Donlon B, Howley D, and Nealon T. Landfill manuals landfill site design. Published by the Environmental Protection Agency, Ireland 2000 9.

4. Hettiarachchi, C. H., Hettiaratchi, J. P. A., Hunte, C., and Meegoda, J. N. (2013). —Operation of a landfill bioreactor in a cold climate: Early results and lessons learned. J. Hazard. Toxic Radioactive Waste Manage., 10.1061/(ASCE)HZ.2153-5515.0000159, 307–316.

